

Het lespakket behandelt vier thema's:

- **Omgaan met afval**
- **Bodemdieren & afbraakorganismen**
- **Composteren**
- **Gebruik van compost**

Met onderstaande tabel kan je nagaan welk thema in de les aan bod komt of, als je een specifiek thema wil behandelen, welke lessen hiervoor in aanmerking komen.

Eerste graad 1	Jerom Compostworm	3
Eerste graad 2	Wij knutselen een Jerom en spelen poppenkast	7
Eerste graad 3	Jerom kent de cijfers	9
Eerste graad 4	Rekenen met Jerom	11
Eerste graad 5	De natuur ruimt zelf op	13
Eerste graad 6	De wegwerpmens	15
Eerste graad 7	Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?	17
Eerste graad 8	Bang van kriebeldiertjes	19
Eerste graad 9	Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes	23
Eerste graad 10	Op bezoek bij Fien Regenworm	27
Eerste graad 11	Maak je eigen regenwormenbak	31
Eerste graad 12	De strooisellaag	35
Eerste graad 13	Sluipen, bewegen en springen met Jerom	37
Eerste graad 14	Op bezoek bij de compostmeester	41
Eerste graad 15	Dansen, springen en bewegen met Jerom	43
Eerste graad 16	Wat groeit er in mijn compost?	47
Eerste graad 17	Zingen met Jerom	51
Eerste graad 18	Heb je ze te pakken, de wormen en de slakken?	53
Eerste graad 19	Een tuin of een bos?	55
Eerste graad 20	De strip van Jerom	59

JEROM COMPOSTWORM

MATERIALEN

- Zie werkblad met lied en woorddoefeningen achteraan dit lesje.
- In de map *Handleiding Deel F Allemaal diertjes 2.2 De compostworm*.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 4 *Jerom Compostworm*, blz. 5 *Jerom is blij, Jerom is boos*, blz. 6 *Het huis van Jerom*, blz. 7 *Instructietekening Jerompop*. Op deze laatste vind je de oogjes en de tong voor het maken van een Jerompop.
- In de map *Werkbladen en tekeningen* de leestekst blz. 35 *Jerom Compostworm*.

WERKWIJZE

- Afhankelijk van de datum kan je:
  - Starten met de les zoals beschreven in *Kleuters 1 Jerom Compostworm op bezoek*. Bijvoorbeeld in het eerste leerjaar, in september of oktober.

Doelstelling

De leerlingen weten wat een compostworm is.
De leerlingen maken kennis met de bodemdieren.
De leerlingen weten wat een voedselkringloop is.

Band met eindtermen

Muzische vorming. Beeld.
Muzische vorming. Muziek.
Muzische vorming. Beweging.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 2 *Wij knutselen een Jerom en spelen poppenkast*
Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
Eerste graad 7 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 10 *Op bezoek bij Fien Regenworm*

- Een kringgesprek houden 'Wie weet er nog?' Bijvoorbeeld in het tweede leerjaar dat al in de kleuterschool en in het eerste leerjaar rond composteren werkte.
- De leesoefening doen op het werkblad, einde eerste leerjaar of tweede leerjaar.

Inleidend gesprek.

Vandaag gaan we het hebben over dieren. Dieren die ons heel goed helpen. Kennen jullie zulke dieren?

- Laat de kinderen voorbeelden geven van dieren: een hond, een kat, een paard, een koe,...

Een hond en een poes wonen vaak bij de mensen. Ze hebben een hokje in de tuin of mogen zelfs in huis slapen. Maar er zijn ook dieren die nooit binnen mogen komen. Kennen jullie er zo ook?

- Laat de kinderen voorbeelden geven van dieren zoals kippen, eenden, vogels,...

En sommige dieren zien we bijna nooit omdat ze altijd in de grond zitten. Kennen we ook zo'n dieren?

- Laat de kinderen voorbeelden geven van dieren zoals mollen, wormen, of help hen.

Inderdaad, een worm. Over een bepaalde soort worm heb ik een mooi verhaaltje en een liedje: Jerom Compostworm. Eerst gaan we het liedje zingen en daarna lezen we de tekst.

Wie kent er het lied? Papegaai is ziek

- Je zingt met de kinderen het lied, je oefent de melodie goed in.

Nu gaan we de woorden veranderen, we maken nu het Jeromlied.

- Je zingt met de kinderen het Jeromlied.

En ik had een verhaaltje beloofd! Eerst leren we samen de moeilijke woorden.

- Schrijf de woorden op het bord. Geef uitleg over samenstellingen.

Jullie kennen al veel woorden. Korte woorden zijn gemakkelijk te onthouden. Maar met twee of meer korte woorden kan je een nieuw woord maken. Bijvoorbeeld regen en worm maakt samen regenworm. Soms komen er dan enkele letters bij. Bijvoorbeeld hond en mand wordt hondenmand. Zullen we eens proberen?

- Zie de woorden achteraan deze les op het werkblad.
- Lees nu langzaam de tekst luidop met alle kinderen.

En nu lezen we elk om beurt een zin. Wie begint?

- Laat de kinderen elk een regel lezen. Lees de tekst twee keer als dit nodig is om iedereen aan de beurt te laten komen. De tekstregels bevatten één of twee korte zinnen.

Nabespreking

- Stel de kinderen enkele vragen over de tekst.
  - Waar woont Jerom?
  - Wat eet Jerom?
  - Woont Jerom alleen?

DOEACTIVITEIT

Tekeningen van Jerom kleuren - verven - natekenen.

WERKBLAD**Jeromlied**

(op de melodie *Papegaai is ziek*)

Wel, mijn vriend Jerom
 dat moet je weten,
 is grote specialist in afval eten,
 ja onz' Jerom is compostworm
 ja onze allerliefste Jerom Compostworm.

Hier Jerommeke eet jij maar,
 hieja, deeja,
 leg de blaadjes op mekaar,
 hieja, deeja,
 alles heeft hij opgegeten
 en zijn buikje rond gemaakt
 hieja, deeja,
 compost!

Vooraf in te oefenen woorden

com - post	regen	val
compost	regen - worm	val-len
compost - worm	regenworm	vallen
compostworm		
com - post	speel - plaats	blad
compost	speelplaats	bla-de-ren
compost - hoop		bladeren
composthoop		
ge-luk		zo - maar
geluk		zomaar
geluk-kig		
gelukkig		

WIJ KNUTSELEN EEN JEROM EN SPELEN POPPENKAST

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 7 *Instructietekening Jerompop*, blz. 26 *Instructieblad Jerom knutselen*.
- Oude sokken, getekende ogen en tong van Jerom in voldoende aantal.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Kopieer het nodig aantal ogen, tongen en verzamel de nodige sokken. Deze les is gebaseerd op de instructietekening blz. 7. De leerlingen kunnen dan de mond van Jerom laten bewegen. Vind je dit te moeilijk, dan kan je instructietekening 26 gebruiken.

Doelstelling

De leerlingen maken hun eigen Jerom.
De leerlingen leven zich in een personage in en spelen poppenkast.
De leerlingen kunnen met de voorkeurhand Jerom laten praten.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Voorkeurlichaamszijde, lichaamsopbouw, lichaamsbesef.
Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.
Muzische vorming. Beeld.
Muzische vorming. Drama.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Technologie. Technisch proces.
Wereldoriëntatie. Technologie. Attitudes.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
Eerste graad 7 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 10 *Op bezoek bij Fien Regenworm*

Inleidend gesprek

We hebben een mooie tekst van Jerom gelezen. Maar het is een tekst die Jerom ons zelf vertelt. We gaan elk een Jerom maken en dan kan Jerom zelf zijn tekst lezen.

Activiteit

- Je knutselt samen met de kinderen de Jerompoppen.
- Als de poppen klaar zijn kunnen de leerlingen oefenen met het laten praten van Jerom. Laat hen hierbij ook vertellen waarom ze dit met hun linker- of rechterhand (voorkeurhand) doen. Voor Jerom maakt het allemaal niet uit, maar sommige mensen vinden dat wel belangrijk. Hoe staan wij daar tegen? En wat voor praktische problemen geeft dat: schaar is voor rechtshandigen, als je links schrijft wrijf je gemakkelijk over je blad tijdens het schrijven,...
- Je herneemt de tekst uit vorige les nog eens. Elke leerling mag nu 3 regels uit de tekst van vorige les uit het hoofd leren en de bijpassende mondbewegingen proberen te maken. Duid op een blad met stift aan welk stuk zij moeten leren.
- Een zestal kinderen brengen de tekst als poppenkast.

Varianten

- De leerlingen improviseren met de Jerompoppen een poppenkast over het leven onder de bladeren.

JEROM KENT DE CIJFERS

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 36 *Jerom kent de cijfers 0, 1, 2, 3*, blz. 37 *Jerom kent de cijfers 4, 5, 6*, blz. 38 *Jerom kent de cijfers 8, 9*, blz. 39 *Oefenblad cijfers*.

WERKWIJZE

Vorbereiding.

- Kopieer de oefenbladen.
- Kopieer de Jerom-cijfers. Vergroot ze tweemaal. Maak er afzonderlijke bladen van.

Inleidend gesprek

Kinderen, weet je wie hier gisterenavond op de speelplaats zat te huilen? Neen? Het was Jerom. Toen ik naar huis wou gaan hoorde ik gesnik. Ik dacht eerst dat ik het mij inbeeldde. Maar nee! Ik hoorde opnieuw snikken en er rolde zelfs een grote traan op de grond. Jerom zat in een hoekje en was aan het huilen. Ik ging naar hem toe en ik vroeg: 'Jerom, waarom heb je zo'n verdriet?'. Hij kon eerst niets zeggen, zo erg snikte hij, maar na een tijdje vertelde hij dat nu hij hier op school rondkruipt en ziet wat jullie mensenkinderen allemaal leren, hij zich heel dom voelt. Ik zei dat dat helemaal niet zo erg was. Maar Jerom begon nog harder te huilen. Hij zei dat hij de cijfers niet kent en niet kan tellen. Hij zou zo graag leren tellen. Hij zou dan weten hoeveel kleine pissebedden zijn geboren in de familie van Fred Pissebed, kunnen tellen hoeveel poten Flor Duizendpoot heeft en uitrekenen hoeveel diertjes in het compostvat zitten. Nu kan dat allemaal niet en Jerom bleef maar huilen. Toen heb ik beloofd hem zelf te leren tellen. Kinderen, jul-

Doelstelling

De leerlingen kennen de cijfers tot 10.
De leerlingen kunnen de cijfers uitbeelden met armen en benen.
De leerlingen kunnen de cijfers naschrijven.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Lichaams- en bewegingsbeheersing.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.

Schakellessen in dit pakket

Wiskunde. Getallen. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Eerste graad 4 *Rekenen met Jerom*

lie hadden eens moeten zien hoe blij Jerom ineens was. Hij kronkelde in het rond en vroeg of hij meteen al kon beginnen. Ik heb Jerom dan maar mee genomen naar huis en we hebben de hele avond geoefend op de cijfertjes. We hadden wel één probleem. Jerom kan een potlood zo moeilijk vasthouden en dus kan hij de cijfers niet leren schrijven. We hebben nagedacht en een goede oplossing gevonden. Jerom kan met zijn kronkelend lichaam de cijfers nabootsen. Willen jullie eens zien wat Jerom allemaal geleerd heeft?

Activiteit

- Je neemt de tekeningen van Jerom die cijfers nabootst en toont ze één voor één. Bij elk cijfer stel je een aantal vragen zodat de leerlingen het cijferbeeld kennen, oefenen en dit een inhoudswaarde geven.

We beginnen met het cijfertje nul. Kijk maar hoe Jerom het doet! Is dat een mooie nul? Wie kan een nul op het bord komen tekenen.

- Je laat de kinderen ook de nul in de lucht schrijven, met de vinger op de bank schrijven.

Hoeveel opa's zitten er nu in onze klas? Nul. Hoeveel appels heb ik in mijn hand? Nul.

- Nu neem je het cijfer één.

Kijk eens hoe Jerom het doet. Wie kan een één op het bord komen tekenen?

- Je laat de kinderen ook de één in de lucht schrijven en met de vinger op de bank schrijven.

Wie kan er één vinger opsteken? Goed, jullie kunnen dat allemaal. Hoeveel neuzen hebben wij?

- Nu neem je het cijfer twee.

Kijk eens hoe Jerom het doet. Wie kan een twee op het bord komen tekenen?

- Je laat de kinderen ook de twee in de lucht schrijven en met de vinger op de bank schrijven.

Hoeveel armen hebben wij? Hoeveel benen hebben wij?

- Je gaat zo door tot het cijfer dat je wil aanleren. Later kan je met de volgende cijfers dit lesje nog eens hernemen.
- Je kan de verdrietige Jerom ook gebruiken om de kinderen te laten vertellen over verdriet dat zij soms hebben, over gevoelens van onmacht als ze iets niet kunnen.

BORDSCHEMA

- Hang de verschillende tekeningen van Jerom op het bord en schrijf daaronder het cijfer.
- Teken ook het aantal bolletjes die erbij horen.

DOEACTIVITEIT

Kunnen wij de cijfers ook zo goed nabootsen als Jerom? Misschien moeten we per twee samenwerken omdat we niet zo goed kunnen kronkelen als Jerom. Zullen we eens proberen?

- De leerlingen vormen het cijferbeeld met hun lichaam. Dit gebeurt individueel of per twee.

Wie kan vooraan in de klas een cijfer komen nabootsen? De andere kinderen mogen raden welk cijfer jij gevormd hebt.

- Tenslotte oefenen ze op het oefenblad 39 de aantallen: de leerlingen maken verzamelingen van het juiste aantal Jerommen.

REKENEN MET JEROM

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 40 *Domino met cijfers*, blz. 41 *Involblad cijfers*, blz. 25 *Twaalf groepen dieren*.

WERKWIJZE

- Afhankelijk van de vordering in je klasje:
  - Starten met de werkbladen 40 en 41.
  - Onmiddellijk naar de rekenoefeningen met sommen gaan via werkblad 25.
  - Onmiddellijk naar de rekenoefeningen met vermenigvuldigingen gaan via werkblad 25.

Vorbereiding

- Kopieer de werkbladen die je gaat gebruiken op voldoende aantal. Neem je tijd om de nodige variaties te maken. Lees hiervoor de activiteit grondig door.

Inleidend gesprek

Jerom heeft ons flink geholpen met de cijfers. Weten jullie nog waarom Jerom zo graag wou leren tellen? En waarom willen wij graag leren tellen? Waarom kan dat belangrijk zijn? Wat kunnen wij ermee doen? Zullen we Jerom bewijzen dat we goede leerlingen zijn? Hier is de eerste oefening.

Activiteit

- Doe de eerste oefening met werkblad 40: de kinderen verbinden stuk voor stuk elk vakje met dieren met een vakje waarop het overeenstemmend getal staat.

Doelstelling

De leerlingen herkennen aantallen en de bijhorende cijfers.
De leerlingen kunnen eenvoudige sommen maken.
De leerlingen kunnen aantallen splitsen.
De leerlingen kunnen vermenigvuldigingen maken.

Band met eindtermen

Wiskunde. Getallen. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Getallen. Procedures.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 3 *Jerom kent de cijfers*

Het is niet eenvoudig. Ook Jerom heeft er hard moeten op werken. We maken nog een oefening.

- Doe de tweede oefening met werkblad 41. De kinderen schrijven de cijfers.
- Met de tekeningen op werkblad 25 kan je vervolgens een aantal **rekenoefeningen** maken. Zie les Kleuters 8 *Tellen met Jerom* voor het aanmaken van de fiches. Leg alle tekeningen omgekeerd op een tafel. Neem een tekening.

Hoeveel dieren staan er op de tekening? Elk voor zich schrijft het cijfer op en zet er een plusteken achter .

- Neem de tweede tekening.

Hoeveel dieren staan er op deze tekening? Schrijf het cijfer achter het plusteken en maak de som.

- Ga zo door met alle kaarten. Steek de kaartjes door mekaar en herneem nog enkele malen. Je kan hiermee ook aftreksommen maken. Zorg dat het aantal dieren op de eerste kaart hoog genoeg is.
- Je kan met werkblad 25 en 41 ook oefenen op **splitsen**. Laat de kinderen verschillende verzamelingen tekeningen van de diertjes die samen hetzelfde getal geven. Bijvoorbeeld zes is splitsbaar in: vier en twee, drie en drie, één en vijf, vijf en één, nul en zes, zes en nul, twee en vier.
- Met de tekeningen op werkblad 25 kan je ook **vermenigvuldigingen aanleren**. Je kan de tekeningen verknippen, herschikken en zo kopiëren dat je drie groepjes van twee diertjes links op het blad hebt en twee groepjes van drie dieren rechts.

We zeggen samen: twee keer drie is hetzelfde als drie keer twee. Twee keer drie is zes en drie keer twee is ook zes.

- Met de tekeningen op werkblad 25 kan je **vermenigvuldigingen maken**. Zie les Kleuters 8 *Tellen met Jerom* voor het aanmaken van de fiches. Leg alle tekeningen omgekeerd op een tafel. Neem een tekening.

Hoeveel dieren staan er op de tekening? Elk voor zich schrijft het cijfer op en zet er een vermenigvuldigingsteken achter.

- Neem de tweede tekening.

Hoeveel dieren staan er op deze tekening? Schrijf het cijfer achter het vermenigvuldigingsteken en bereken het product.

- Ga zo door met alle kaarten. Steek de kaartjes door mekaar en herneem nog enkele malen. Je kan ook **delen**. Zorg dat de eerste kaart deelbaar is door de volgende.
- Je kan met de tekeningen ook de **tafels van vermenigvuldiging** aanleren of herhalen. Na les 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes* kan dit een prettige herhaling zijn.
- De duizendpoot heeft per segment twee poten: bij het eerste segment twee poten, bij het tweede segment vier poten, bij het derde segment zes poten,... We zeggen één maal twee is twee, twee maal twee is vier, drie maal twee is zes,...
- Met een uitvergroete tekening van de duizendpoot kan je dit op bord aanduiden. Een miljoenpoot heeft vier poten per segment. Een insect heeft drie paar poten. Een compostworm produceert vijf coconnetjes. Een insect heeft zes poten. Een pissebed heeft zeven segmenten. Een spin heeft acht poten.

Varianten

- Er zijn diverse domino's met bodemdiertjes op de markt. Zie de website: www.vlaco.be. Je kan zelf zo'n dominospel maken. Bij het leggen van het blokje zegt de leerling hoeveel diertjes er op de stenen staan. Bijvoorbeeld: *'Ik leg een steen met vijf springstaarten en er staan ook nog twee duizendpoten op. Ik leg een steen met twee duizendpoten en er staan ook nog drie mijten op. Ik leg een steen met drie mijten en er staat ook nog een compostvat op.'*
- De domino's kan je ook als teloefeningen gebruiken. Elk neemt om beurt een dominoblokje. Twee diertjes en vijf diertjes maakt samen zeven diertjes.

Met het dominospel kan je ook oefenen op vermenigvuldigen. Er staan twee diertjes op de linkerkant en vijf op de rechterkant. Zeg twee maal vijf en maak het product.

DE NATUUR RUIMT ZELF OP

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 8 *Jerom met korreltje*, blz. 9 *Herfstbladeren*, blz. 10 *GFT-Kringloop*, blz. 42 *Jerom onder boom*.
- Dozen of kistjes om bladeren in te verzamelen.
- Loepotjes, reuzenloop, natuurkijkdoos.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Verdeel de leerlingen in verschillende groepen van maximaal acht kinderen. Neem ze per groep op wandeling of voorzie een begeleider voor elke groep. Zie *Handleiding* deel B 1.4 *Waar vind ik een compostmeester?*
- Je gaat vooraf op verkenning en je zoekt een plaats waar verschillende soorten bladeren, in allerlei stadia van vertering, te vinden zijn. Ook vermolmde takken, of takken waar schimmels en paddestoelen op groeien, zijn interessant. Evenals noten, denappels,... Dit vind je allemaal gemakkelijker in een bos dan in een park waar de plantsoendienst alles netjes wegruimt. Kijk bij de verkenning ook uit naar de veiligheid. Kunnen de kinderen vrij rondlopen of is er een straat vlakbij, zijn er gevaarlijke punten zoals water of een steile helling? Baken een toegestane ruimte af. Je

Doelstelling

De leerlingen verwonderen zich over de gang van zaken in de natuur.
De leerlingen maken kennis met de uitdrukking 'In de natuur is geen afval'.
De leerlingen weten dat bladeren verteren doordat ze worden opgegeten.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Verantwoord en veilig bewegen.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Sociale vaardigheden. Relatiewijzen.
Sociale vaardigheden. Samenwerking.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 6 *De wegwerpmens*
Eerste graad 7 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Eerste graad 12 *De strooisellaag*

kan de ruimte markeren door vellen wit papier aan de bomen vast te maken. Die vallen in een bos goed op. Daar mogen de kinderen dan niet voorbij. Gebruik de tekening van Jerom onder een boom uit de map *Werkbladen en tekeningen* blz. 42. Bovenaan en onderaan geperforeerd kan je de bladen gemakkelijk vastmaken op stammen en takken.

- De structuren, de bladeren met alleen de nerven of de bladskeletten, kan je in de lente verzamelen. Zo ben je zeker dat je ze kan tonen.
- Je zorgt voor recipiënten.

Inleidend gesprek

Jerom is ondertussen een bekende in onze klas. Maar wie weet er nog waar Jerom eigenlijk woont? Wat eet Jerom elke dag? Gaat hij zijn eten kopen? Nee, Jerom gaat niet naar de winkel. Jerom eet de blaadjes die elk jaar weer van de bomen vallen.

Weet je, ik ben eigenlijk heel benieuwd of wij ook die blaadjes waar Jerom en zijn vrienden al aan gepeuzeld hebben, kunnen vinden. Zullen we vandaag eens op stap gaan?

Jullie kijken vooral naar bladeren waar al aan gepeuzeld is.

Activiteit

- Je gaat met de kinderen op stap.
- Onderweg verzamel je zoveel mogelijk verschillende bladeren, in zoveel mogelijk verschillende toestand. Bijna verse bladeren, half verteerde en, als het meezit, ontdek je misschien ergens een blad waar alleen de nerven nog van overblijven.
- Tijdens de wandeling stel je vragen.

Wie weet wat er met al deze bladeren gebeurd is? Zijn alle bladeren hetzelfde? Zijn de bladeren van dezelfde boom altijd hetzelfde? Hoe komen die gaatjes in de bladeren? Dit zijn de blaadjes van dit jaar. Waar zouden de blaadjes van vorig jaar zijn? En die van twee jaar geleden?

- Je laat de kinderen ontdekken dat het bos niet op een berg bladeren groeit. Dat allerlei diertjes zich een ronde buik eten aan deze bladeren, dat de natuur zelf het bos opruimt en dat het diertjes zoals de wormen zijn die dat doen. *Weten jullie nog wie er onder de bladeren woonde? Heb je hem al gezien?*

Nabespreking

- Je herhaalt de vragen die je tijdens de wandeling al gesteld hebt.
- Onder de reuzeloop zie je duidelijk de structuur van het blad en de nerven. Het lijkt wel of er een boom in het blad zit. De dikke nerf lijkt op een stam, de kleine nerven lijken op de takken. Wat ertussen zit noemen we bladmoes.

Varianten

- We brengen zelf uitgezochte bladeren, in alle verschillende stadia van ontbinding, mee en tonen deze aan de kinderen. We vragen wat zij erbij kunnen vertellen.

DE WEGWERPMENS

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 11 *Anorganische materialen*, blz. 12 en 13 *Organische materialen*, blz. 43 *Memory*.
- Twee recipiënten, grootte is afhankelijk van de vervuilingsgraad van het terrein.
- Kleinere recipiënten zoals emmertjes of mandjes.
- Handschoenen voor de kinderen.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Je gaat vooraf op verkenning en je zoekt een plaats waar zwerfvuil ligt. Probeer zo dicht mogelijk bij de school te blijven of vind een plaats waar veel kinderen op weg naar school voorbijkomen. Zo kan het een blijvend aandachtspunt worden. Kijk bij de verkenning ook uit naar de veiligheid. Kunnen de kinderen vrij rondlopen of is er een straat vlakbij, zijn er gevaarlijke punten zoals water, een steile helling of ligt er misschien glas of verroeste spullen? Je kan de ruimte afbakenen door gekleurde bladen op te hangen. Daar mogen de kinderen dan niet voorbij.

Doelstelling

Band met eindtermen

Schakellessen in dit pakket

Leerlingen ontdekken dat niet-organisch materiaal lang in de natuur blijft.
 Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Verantwoord en veilig bewegen.
 Nederlands. Luisteren.
 Nederlands. Spreken.
 Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
 Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
 Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
 Sociale vaardigheden. Relatiewijzen.
 Sociale vaardigheden. Samenwerking.
 Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
 Eerste graad 7 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
 Eerste graad 12 *De strooisellaag*

- Als huiswerk geef je de opdracht: vraag aan mama en papa wat zij met het afval doen in een pretpark, op de kermis en op reis.
- Kopieer tekening 43 *Memory* op stevig papier en knip ze in stukjes.

Inleidend gesprek

- Laat de kinderen vertellen hoe het in een pretpark, op de kermis en op reis gebeurt. Help met verduidelijkende vragen.

Krijg je soms opmerkingen van je ouders als je afval zomaar weggooit? Waarom is dat zo belangrijk? Wat Jerom niet lust blijft héél lang in de natuur liggen. We gaan eens kijken wat er allemaal achterblijft als mensen niet goed hun best doen.

Activiteit

- Op de aangewezen plaats rapen de kinderen alle papertjes, brikjes, plastic, ... op.
- Als je terug bent op de speelplaats doen de leerlingen de inhoud van de emmertjes in één van de bakken: groen voor organisch, wat Jerom lust, rood voor niet-organisch, wat Jerom niet lust. Doorgaans zal er heel weinig organisch materiaal zoals bananenschillen of klokhuizen zijn. Hebben de leerlingen hier problemen mee, help hen dan. Steek voorwerp per voorwerp omhoog.

Wat is dit? Lust Jerom dit? Neen! Waar moet dit dan? In de rode vuilnisbak!

Lust Jerom dit wel? Dan in de groene vuilnisbak.

Waarom is er weinig in de groene vuilnisbak? Omdat die dingen door de natuur worden opgeruimd, Jerom en zijn vriendjes eten dat allemaal op. Maar al wat in de rode vuilnisbak zit, lust Jerom niet. In de groene bak is alles gemaakt door de natuur, in de rode vuilnisbak is allemaal gemaakt door de mens.

Wat erg dat mensen al die dingen zomaar op de grond gooien! Zo maken we er een heel lelijke wereld van. Mag je dingen die de natuur zelf opruimt zomaar op straat gooien? Neen we doen dat beter in het compostvat! Daar kan het netjes verteren. Hoe doen we dat op reis, in een pretpark, op de kermis. Wie heeft er goede voorbeelden?

Als afsluiting kan je de memory spelen, daarop staan heel wat voorwerpen die de kinderen gevonden hebben.

Varianten

De leerlingen krijgen de opdracht om op weg naar huis goed rond te kijken wat ze allemaal zien liggen langs de kant van de weg. In de klas vertellen ze wat ze gezien hebben.

WAT LUST JEROM EN WAT LUST JEROM NIET?

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 1 *De ladder van Lansink*, blz. 2 *De voedselkringloop*, blz. 3 *Huisvuilzaktaart en Jerom met zakken*, blz.11 *Anorganische materialen*, blz. 12 *Organische materialen*, blz. 13 *Organische materialen*, blz. 14 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*, blz. 15 *GFT-emmer*, blz. 16 *Drie GFT-emmers*.
- Zie *Handleiding Deel E Composter* 3.2 *De ladder van Lansink* en 3.3 *Is afval altijd afval?*

WERKWIJZE

- Laat de leerlingen een rij van cijfers, van één tot twaalf, aan de linkerkant van hun blad schrijven. Hierop duiden ze aan terwijl je de kaarten omhoog houdt: NEEN of JA. Lust Jerom dit: JA. Lust Jerom dit niet: NEEN.
Ik heb hier twaalf tekeningen. Ik steek de eerste tekening omhoog. Je schrijft naast het cijfer 1 de naam van het materiaal en JA als jullie denken dat Jerom dit lust. Je schrijft NEEN als je denkt dat Jerom dat niet lust.
- Na de oefening verzamel je de werkbladen.

Doelstelling

De leerlingen weten dat er een onderscheid is tussen wat de natuur voortbrengt en wat de mensen maken.

De leerlingen weten wat er in het compostvat mag en wat niet.

De leerlingen kunnen zich inleven in wormpersonages: vader, kinderen.

Band met eindtermen

Muzische vorming. Beeld.

Muzische vorming. Drama.

Nederlands. Luisteren.

Nederlands. Spreken.

Nederlands. Lezen.

Nederlands. Schrijven.

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.

Wereldoriëntatie. Natuur. Gezondheidseducatie;

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*

Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*

Eerste graad 6 *De wegwerpmens*

Eerste graad 12 *De strooisellaag*

- Op het bord wordt geturfd hoeveel keer JA of NEEN bij de tekeningen staat. Als bij een cijfer alle leerlingen correct ingevuld hebben, volstaat het om een tweetal leerlingen hun argumenten te laten geven. Indien er enkelen fout waren loont het de moeite via een argumentatiegesprek de fouten op te sporen en aandacht te hebben voor het waarom van de fouten.

Nabespreking

Jerom eet niet alles, Jerom eet alles wat in de natuur groeit. En alles wat in de natuur groeit, wordt ook opgeruimd door de natuur.

Wat gebeurt er met de andere dingen als mensen die in de natuur gooien. Die blijven dan liggen. Zeer lang. In de vuile natuur is het niet prettig om te wonen voor Jerom en zijn vrienden. Dat mag dus niet. We moeten voorkomen dat zwerfvuil ontstaat.

Varianten

- Laat de kinderen allerlei foto's en tekeningen uit tijdschriften knippen of prikken. Doe hiermee dezelfde oefening.
- Je kan ook de link leggen naar de ladder van Lansink: voorkomen is het beste. Je kan hiervoor de tekeningen 1, 2 en 3 gebruiken.

DOEACTIVITEIT

- Werk met de leerlingen een toneelstuk uit over de kinderen van Jerom. De kinderen zijn alleen thuis en gaan op stap. Ze willen alles proeven wat ze tegenkomen. Ze willen proeven van blikjes, plastic, brik,... Veel te hard: dit kunnen zij niet eten. Ze likken en sabbelen nieuwsgierig aan die vreemde dingen en al vlug krijgen ze krampen en buikpijn. Als Jerom thuis komt ziet hij geen mooie korreltjes die wormen altijd maken als ze gegeten hebben. Hij hoort alleen geklaag en gejammer van de kinderen en geeft hen flink op hun donder. Wormen eten alleen natuurlijke materialen die bovendien eerst nog zacht gemaakt zijn.
- Leerlingen die nog kleinere kinderen in het gezin hebben zullen over huiselijke taferelen met de jongste spruiten kunnen vertellen.

Kinderen, kunnen wij ons zoiets voorstellen, alleen zachtgemaakt voedsel eten? Natuurlijk: zoals baby's doen. Die eten fruitpapjes bijvoorbeeld, goed geplet en met veel sap erbij. En mensen hebben het soms ook moeilijk om te kauwen of te bijten. Als we zeer oud zijn ja, of als we onze melktanden verliezen. Heeft er iemand wel eens meerdere tanden tezelfdertijd verloren? Dan is het moeilijk eten, niet?

- Om na te bootsen hoe Jerom eet kan je speculaas in melk laten weken en de kinderen dit met een rietje laten opzui-gen.
- Pas als de kleine diertjes de blaadjes tot een papje gemaakt hebben met hun speeksel kan Jerom dit komen opzui-gen.

WERKBLAD

- Een blad met een rij cijfers van één tot twaalf. Zie werkwijze.

BANG VAN KRIEBELDIERTJES

MATERIALEN

- Zie werkblad met luistertekst achteraan dit lesje.

WERKWIJZE

- Je leest het tekstje voor.

Nabespreking

Zijn jullie wel eens bang? Van wat zijn jullie bang? Van het donker, van een grote hond, van spinnen, kriebeldiertjes? En wat doe je als je erg bang bent? Huilen, weglopen, op mama roepen? Of soms de kriebeldiertjes dood trappen? Is dat goed?

Vaak zijn we bang van dingen die we niet kennen, waarvan we niet goed weten wat het is. Misschien ben je wel al eens bang geweest van een geluidje waarvan je niet goed wist wat het was. Maar als je dan gaat kijken kom je meestal tot de ontdekking dat het niks ongewoon was. Gewoon de poes die aan de deur krabde. Jan was ook bang van een

Doelstelling

De leerlingen weten dat angst hebben normaal is.
De leerlingen kunnen praten over emoties.
De leerlingen knutselen een kriebelbeest.
De leerlingen kunnen een gedicht voordragen.

Band met eindtermen

Muzische vorming. Drama.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de anderen: in groep.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 10 *Op bezoek bij Fien Regenworm*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*

kriebeldiertje omdat hij niet goed wist wat het was. Jan dacht zelfs dat het een 'kriebelmonster' was. Heeft iemand dit al eens meegemaakt? Misschien helpt het ons om niet meer zo bang te zijn van al die kleine kriebeldiertjes als we weten wat ze doen, als we ze wat beter leren kennen? Dat doen we in een volgende les. Vandaag leren we nog een gedichtje over schrik.

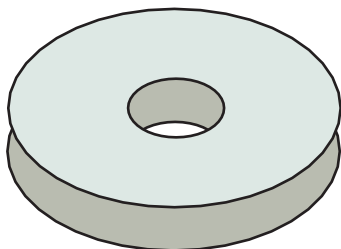
- Je leest het gedichtje voor. Daarna leer je het gedichtje strofe per strofe aan en oefen je het in.
- Je kan het gedichtje op verschillende manieren opzeggen: luid, bang, fluisterend, bibberend. Of je kan er verschillende bewegingen bij maken: bang kijken, handen op de oren bij schrik voor donder,...

DOEACTIVITEITEN

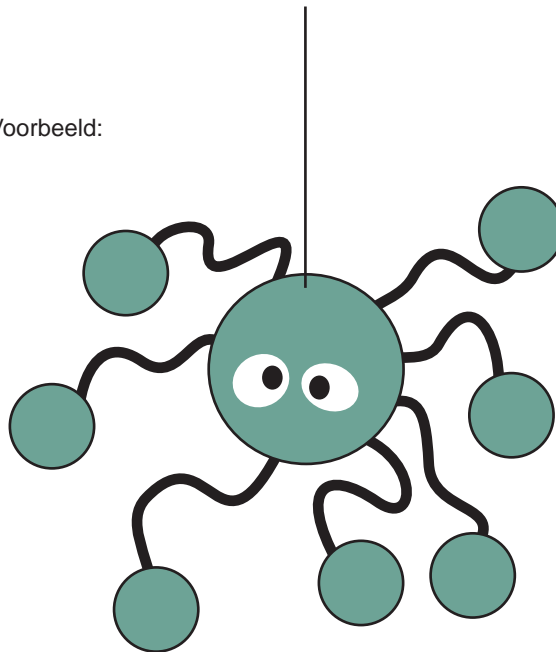
De leerlingen knutselen zelf een kriebelbeest

- De leerlingen maken met wol een grote pompon en enkele kleine pompons. Dit doen ze door de wol door een kartonnen mal, bestaande uit twee schijven, te draaien. Ze doen dit tot deze mal volledig vol wol zit. Daarna knippen ze de wol los en binden ze vast. De grootte van de mal bepaalt de grootte van de pompon. Dit herhalen ze voor de kleinere pompons. Dan maken ze de kleine pompons vast aan de grote pompon. Tot slot kleven ze twee ogen vast op de grote pompon.

Mal = twee kartonnen schijven

Voorbeeld:

Varianten

- De leerlingen schilderen een 'kriebelmonster'.
- De leerlingen maken een tekening over iets waar ze bang van zijn.

WERKBLAD**Jan en zijn kriebelmonster!**

Jan speelt in de tuin. Hij gaat voetballen met zijn broer Tom. Tom is ouder en zit in een voetbalclub. Jan kan ook al goed voetballen. Voor ze vertrekken moet Tom van mama eerst een andere broek aan doen want zijn kleren staan altijd vol groene vegen en bruine plekken na het voetballen. En dat vindt mama niet prettig. Jan heeft zijn voetbalbroek al aan en wacht op Tom. Jan zou wel graag de bal halen maar... die ligt in het schuurtje en daar durft Jan niet binnen te gaan. Jan is wel al een grote jongen maar in het schuurtje durft hij niet.

Hij is er vroeger één keer binnengegaan. Het was daar erg donker. In het schuurtje liggen wat afgewaai-de bladeren van de herfst en wat tuingereedschap van papa. Hij zocht naar de bal. Hij tastte voorzichtig in het rond en vond de bal uiteindelijk onder een oude tafel. Hij ging op zijn knieën zitten om de bal te kunnen pakken maar terwijl hij daar zo zat voelde hij ineens iets kriebelen op zijn hand. Jan schrok. Hij sprong omhoog en rende het schuurtje uit. Jan durfde aan niemand vertellen wat er gebeurd was. Hij was bang dat Tom hem zou uitlachen. Eigenlijk wist Jan niet zo goed wat hem juist gekriebeld had daar in het schuurtje. Een eng beest met wel zevenhonderd kriebelpoten of een lang harig dier met een vieze snoet of misschien een monster, een kriebelmonster? Jan bibbert er nog van. Hij weet zeker dat hij nooit meer in dat schuurtje binnen durft.

Tom is terug. Ze zijn klaar om te vertrekken. 'Waar is de bal?', vraagt Tom. 'In het schuurtje denk ik', zegt Jan. 'Ga de bal dan halen of durf je niet?' 'Natuurlijk, durf ik', roept Jan. Hij gaat naar het schuurtje en kijkt voorzichtig binnen. Daar onder de tafel bij de bal zit het monster, denkt hij. Gelukkig hangt er een zaklamp aan de muur. Jan pakt de zaklamp en knipt ze aan. Hij ziet meteen de bal onder de tafel liggen. Hij ziet nergens het kriebelmonster. Jan vraagt zich af waar het kriebelbeest, het harige monster zit. Voorzichtig kruipt hij op zijn knieën naar binnen om de bal te pakken. Plots ziet hij van onder een hoopje bladeren een klein diertje wegspringen. Was dat het grote kriebelmonster? Vlug pakt hij de bal en holt naar buiten. 'Eindelijk', roept Tom, 'Waarom duurde dat zolang?' 'Oh', zegt Jan lachend, 'Ik moest mijn kriebelmonster kriebelen!'

Schrik

Schrik voor muizen
schrik voor mieren
Schrik voor spinnen en voor pieren.

Schrik voor heksen
schrik voor geesten
schrik voor enge, vieze beesten.

Schrik voor bliksem
schrik voor donder
schrik voor spoken op de zolder.

Schrik voor licht en
schrik voor donker.

Hik, hik, hik,
wat heb ik lekker schrik!

Denise De Veylder

Kriebeldiertje

Er loopt een diertje op een plant,
ik zet het zachtjes op mijn hand.
Kriebel, kriebel,
even kijken en dan vlug
zet ik het op de plant terug.

JEROM COMPOSTWORM OP ZOEK NAAR ZIJN VRIENDJES

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 44 *Observatieblad bodemdieren* en blz. 42 *Jerom onder boom*.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 17, 18 en 19 *Bodemdieren*.
- Zie het werkblad achteraan dit lesje met een gedichtje.
- Loepotjes, reuzeloep, natuurkijkdoos, microscopische foto's, determinatiekaart van Aminimal: zie www.vlaco.be.
- Een glas of plexiglas.
- Stukjes touw of stevige wol.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Kopieer de tekening van Jerom onder de boom op een voldoende groot aantal.

Doelstelling

De leerlingen zijn geboeid door eigen ontdekkingen.
De leerlingen kunnen een determinatiekaart hanteren.
De leerlingen kunnen gestructureerd observaties weergeven.
De leerlingen weten dat er veel leven in de strooisellaag zit.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Verantwoord en veilig bewegen.
Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Leren leren.
Sociale vaardigheden. Samenwerking.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 2 *Wij knutselen een Jerom en spelen poppenkast*
Eerste graad 8 *Bang van kriebeldiertjes*
Eerste graad 10 *Op bezoek bij Fien Regenworm*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*
Eerste graad 15 *Dansen, springen en bewegen met Jerom*

- Verzamel potjes met een deksel en prik gaatjes in de deksels.
- Zorg voor materiaal waarmee de leerlingen diertjes in de potjes kunnen doen zonder ze te kwetsen: stukjes karton waar de diertjes zich kunnen op vastzetten of vangnetjes.
- Je gaat vooraf op verkenning en zoekt een plaats waar verschillende gunstige situaties voor bodemdiertjes bestaan: bladeren op de grond, stenen op de grond en boomstronken. Vaak zijn er rond de school voldoende ontdekkingsplaatsen. Kijk bij de verkenning ook uit naar de veiligheid. Kunnen de kinderen vrij rondlopen of is er een straat vlakbij, zijn er gevaarlijke punten zoals water of een steile helling. Je kan de ruimte afbakenen door witte bladen op te hangen, bijvoorbeeld tekening blz. 42 Jerom onder boom. Daar mogen de kinderen dan niet voorbij.
- Je kan ook het compostvat omzetten. Spreid vooral de middelste laag breed open, eventueel op een groot stuk plastic, en laat de kinderen zoeken. Let op dat ze in hun enthousiasme niet in de compost staan te trappelen.

Inleidend gesprek

Vorige les hebben we het over de schrik voor onbekende diertjes gehad. Ik had beloofd dat we gingen kennismaken met de vriendjes van Jerom Compostworm. Welke diertjes kennen jullie? Zijn dat vrienden van Jerom? Vrienden van Jerom wonen in de composthoop of onder de bladeren.

Vandaag mogen jullie zelf op zoek naar de vriendjes van Jerom. Het zijn allemaal kleine diertjes, ze zijn heel kwetsbaar. We proberen ze dus niet vast te pakken. Met een takje of een blaadje waar ze op kunnen kruipen kunnen we ze ook vangen. Wie durft mag ze ook op zijn hand laten kruipen en dan zachtjes in het potje doen.

Weten jullie waar je diertjes kan vinden? Onder de bladeren, onder stenen, onder stukken hout of in een stuk hout. Jullie mogen alles wat je tegenkomt in de aangeduide ruimte zachtjes opheffen om diertjes te zoeken. Zullen we vertrekken?

Activiteit

- De leerlingen gaan in kleine groepjes van twee of drie kinderen op zoek naar bodemdiertjes. Via een determinatiekaart kunnen ze nagaan of er nog andere diertjes zijn en verder op zoek gaan. Ze doen de diertjes in hun potjes. Hiermee gaan ze terug naar de klas. Als de leerlingen voldoende kunnen lezen kunnen ze met het observatieblad werken. Anders dien je eerst de werking van de determinatiekaart duidelijk uit te leggen.
- In de klas krijgen de leerlingen de tijd om via de determinatiekaart de namen te zoeken van de kleine diertjes die ze gevonden hebben.

Schrijf de naam van de diertjes op een briefje en leg dat voor het potje waarin ze zitten.

- In de klas gaan de kinderen in een doorschuifstelsel bij de andere groepen bekijken welke diertjes zij gevonden hebben.

Ben je akkoord met alle namen die je gezien hebt? Zijn er diertjes die je zelf een andere naam zou geven?

- Maak gebruik van tegenstrijdige of onjuiste benamingen om het verschil tussen insecten met zes poten, spinnen met acht poten, en de veelpotigen met meer dan acht poten te verduidelijken.
- Maak een vereenvoudigde determinatiekaart op het bord met enkel de gevonden diertjes op.

Nabespreking

Hebben we veel diertjes gevonden? Zijn het veel verschillende dieren? Hebben we meer diertjes gezien dan we verwacht hadden? Waren ze allemaal even gemakkelijk te vangen? Waren we in het begin nog wat bang van die onbekende diertjes? Ging dat snel over? Wanneer we goed kijken ziet het er toch al minder angstig uit.

- Een aantal diertjes zijn handig te bekijken op een glasplaat: een slak, een worm,... Op zo'n glasplaat kan je ook de onderkant van het diertje zien. Wees heel voorzichtig met de glasplaat! Wormen mag je niet te lang blootstellen aan

licht. Ook best geen snelle kruiers op de glasplaat leggen zoals duizendpoten of pissebedden.

- Laat de kinderen de gevonden dieren ook zelf weer terugbrengen waar ze gevonden zijn. Zo leer je hen dat de dieren daar thuishoren en dat wij niet met hen mogen 'spelen'.
- Sluit af met het gedichtje op het werkblad achteraan dit lesje.

Varianten

- Maak insectenzuigpotten. Neem een pot met een wijde hals, zoek er een passende kurk bij of gebruik het deksel en maak daarin twee gaatjes. Steek door de gaatjes een lang en een kort slangetje. Sluit de onderkant van het korte af met een stukje nylonkous. Zuig het diertje op met het lange slangetje door aan het korte slangetje te zuigen.

WERKBLAD

Gedichtje

Ik wandel door het grote bos,
 en zit een tijdje op het mos.
 Maar wat komt daar plots aangekropen:
 bodemdiertjes, hele hopen.

Ze komen van overal uit de grond,
 en eten, vreten, knabbelen zich rond.
 Jerom Compostworm, een pissebed,
 een springstaart, mijt en rups zo vet:
 door dode blaadjes 't leven gered.

OP BEZOEK BIJ FIEN REGENWORM

MATERIALEN

- Zie map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 20 *Jozefien Regenworm*, blz. 21 *Instructieblad knutselen met wc-rolletjes*, blz. 45 *Op bezoek bij Fien Regenworm*.
- Zie de map *Handleiding Deel F Allemaal diertjes*: 2.1 *De regenworm*, 2.2 *De compostworm*.

WERKWIJZE

Afhankelijk van de datum kan je:

- werken met de verteltekst zoals beschreven in *Kleuters 6 Op bezoek bij Jozefien Regenworm*,
- wanneer er vroeger al rond composteren gewerkt is: een kringgesprek houden 'Wie weet nog?'
- de leesoefening doen op het werkblad, einde eerste leerjaar, tweede leerjaar.

Doelstelling

De leerlingen kunnen zelfstandig een tekst lezen.
De leerlingen kennen het verschil tussen een regenworm en een compostworm.
De leerlingen knutselen een worm.

Band met eindtermen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Nederlands. Taalbeschouwing.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de anderen: in groep.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 8 *Bang van kriebeldiertjes*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 11 *Maak je eigen regenwormenbak*
Eerste graad 12 *De strooisellaag*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*

Vorbereiding

- Voor de lees oefening: kopieer de leestekst *Op bezoek bij Fien Regenworm*.

Inleidend gesprek.

Kennen jullie Jerom nog? Jullie hebben Jerom Compostworm in jullie map zitten. Vandaag krijgen jullie een nieuwe tekst. Jerom mag vandaag op bezoek bij Fien. Fien is geen compostworm. Fien is een regenworm. Jerom is zenuwachtig.

Eerst leren we samen de moeilijke woorden.

- Schrijf de woorden op het bord. Geef uitleg over samenstellingen.

Weten jullie nog dat je van twee korte woorden een nieuw woord kan maken. Bijvoorbeeld regen en worm maakt samen regenworm. Soms komen er dan enkele letters bij. Bijvoorbeeld hond en mand wordt hondenmand. Zullen we eens proberen.

- Zie de woorden achteraan deze les op het werkblad en het werkblad van les 1 *Jerom Compostworm*.
- Lees nu langzaam de tekst luidop met alle kinderen.

En nu lezen we elk om beurt een zin. Wie begint?

- Laat de kinderen elk een regel lezen. Lees de tekst twee keer als dit nodig is om iedereen aan de beurt te laten komen. De tekstregels bevatten één of twee korte zinnen.

Nabespreking

- Je vraagt of iemand van de klas al eens gedanst heeft met grote broer of zus, met mama of papa.

Kinderen, wie weet nog wat er aan de hand is met Jerom? Wie weet nog wat het verschil is tussen een regenworm, zoals Fien, en een compostworm, zoals Jerom?

Als we een lange worm tegenkomen die diepe gangen in de grond graaft, is het waarschijnlijk familie van Fien Regenworm. En als we een kleinere worm tegenkomen die niet zo diep leeft, is het familie van Jerom Compostworm.

DOEACTIVITEIT

- Kleine en grote, korte en lange wormen knutselen met wc-rolletjes.

WERKBLAD**Vooraf in te oefenen woorden**

com - post	regen	groot
compost	regen - worm	gro-ter
compost - worm	regenworm	groter
compostworm		
com - post	kind	blad
compost	kin-de-ren	bla-de-ren
composteer	kinderen	bladeren
rust	dans	dans
ge-rust	dan-sen	dan-ser
on-ge-rust	dansen	danser
ongerust		
plant	spring	bed
plant-en	spring-staart	pisse-bed
planten	springstaart	pissebed

Regen

Bij regen kruip ik door het gras.
 De druppels vallen in een plas.
 Dat geeft me niks, ik vind het fijn
 om buiten met dit weer te zijn.
 Geen paraplu bij wind of storm,
 voorwaar, ik ben een regenworm.

MAAK JE EIGEN REGENWORMENBAK

MATERIALEN

- Een glazen pot of bokaal of een aquarium. Eerder een hoog en smal model dan een breed en laag.
- Grond in verschillende kleuren. Uitgerijpte donkere compost, gewone grond - licht van kleur-, wit zand. Een schepje of maatje.
- Verse en halfverteerde bladeren.
- Stukje schuurpapier.
- Vergrootglas, loeppotjes.
- In de map *Werkbladen en tekeningen* blz. 20 *Jozefien Regenworm*, blz. 46 *Observatieblad regenwormen*.
- Zie de map *Handleiding Deel F Allemaal diertjes: 2.1 De regenworm, 2.2 De compostworm*.

Doelstelling

De leerlingen weten dat de regenworm diepe gangen maakt.
De leerlingen observeren de regenworm.
De leerlingen tekenen een regenworm en een wormenbak.
De leerlingen maken een verslag van een onderzoek.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Voorkeurlichaamszijde, lichaamsopbouw, lichaamsbesef.
Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Technologie. Basisinzichten techniek.
Wereldoriëntatie. Technologie. Technisch proces.
Wereldoriëntatie. Technologie. Attitudes.
Wiskunde. Getallen. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Getallen. Procedures.
Wiskunde. Meten. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Meten. Procedures.
Sociale vaardigheden. Relatiewijzen.
Sociale vaardigheden. Samenwerking.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 8 *Bang van kriebeldiertjes*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 10 *Op bezoek bij Fien Regenworm*

WERKWIJZE**Inleidend gesprek**

Dag kinderen. Weten jullie nog dat Jerom ons vertelde van Fien Regenworm? Vandaag doen we een echt experiment. Een experiment met regenwormen. Weten jullie wat een experiment is? Een experiment is een onderzoek. Hierbij probeer je te ontdekken of wat je denkt over iets ook echt klopt. We worden op die manier dus onderzoekers. Jullie gaan ook een echt verslag van ons onderzoek maken. Het zal verschillende dagen duren vooraleer het experiment voorbij is.

Activiteit

Ik heb hier verschillende soorten grond en een glazen pot.

- Het is beter om meerdere regenwormenbakken te maken. In groepjes zijn meer kinderen betrokken en het is minder erg als het resultaat in één van de bakken niet zo duidelijk wordt.

Drie kinderen krijgen een emmer met een grondsoort. We gaan nu voorzichtig onze regenwormenbak opbouwen. We maken mooie horizontale, fijne lagen met de verschillende soorten grond. Van de donkere compost en de lichte aarde mogen er steeds twee schepjes in de pot. Van het zand één schepje.

- Pas de maat aan voor kleinere potten: een half schepje, een kwart schepje. Leg de link naar inhoudsmaten, procenten en breuken.
- Maak minstens twee lagen van elk, als het kan drie. De lagen in de potten moeten duidelijk zichtbaar zijn. Zorg dat je de laag zand niet te dik maakt, ook niet als je met hoge potten werkt. Wormen houden niet van droog zand. Maak de aarde en de compost licht vochtig. Wormen ademen door hun huid en hebben hiervoor een vochtige omgeving nodig.

Iedereen klaar? Dan gaan we nu regenwormen zoeken. Weet iemand hoe we dat doen?

- Regenwormen komen naar plaatsen waar nog organisch materiaal in de teeltlaag zit. Daarom zien we ze vaak bij het ompspitten van de groententuin. Ook onder struiken liggen er lekkere hapjes voor de regenworm. Je kan ze naar boven lokken door met de kinderen in een kring te staan en op de grond te stampen. Je kan ook een riek in de grond steken en heen en weer bewegen. Als je onder struiken gaat zoeken, kom je in eerste instantie compostwormen tegen. Het zijn echter de regenwormen die de gangen graven die we willen zien. Als je minstens vijf regenwormen per pot gevangen hebt, ga je terug naar de klas.

Zo kinderen. Voor we onze regenwormen in hun nieuw huisje zetten gaan we ze nog even bestuderen. Op het werkblad staan verschillende vraagjes. Die gaan we proberen op te lossen.

- Laat de kinderen de wormen bestuderen en de werkbladen invullen.

Zo, nu wordt het tijd dat we de wormen laten rusten. Al die drukte van die reuzenhanden zijn ze niet gewoon. Hoe zou jij je voelen als een reus je op zijn hand zou nemen? Misschien toch een beetje zenuwachtig, nee? Of misschien wel heel bang, ook al is de reus heel lief. Kijk nog even naar jullie wormenbak. Wie bovenaan wit zand heeft liggen, doet daar nog een extra schepje compost bovenop. Op die compost leg je de wormen zachtjes neer. Ik heb hier nog wat lekkere bladeren en schillen van groenten voor onze wormen. Die leggen we er gewoon bovenop. En het geheel sluiten we af met een vel krantenpapier zodat we niet teveel fruitvliegjes krijgen. Wormen houden niet van licht, dus zetten we een kartonnen doos boven de regenwormenbak.

Neem nu een blad papier en schrijf bovenaan Verslag experiment regenwormen. Schrijf in enkele zinnen op wat we tot nu toe gedaan hebben. We hebben een bak gemaakt voor de regenwormen en we hebben regenwormen gevangen. Schrijf hier enkele zinnen over in je verslag. We hebben al heel wat onderzoek gedaan. Vind je het prettig zo te werken? Schrijf het in je verslag.

- Bekijk elke dag kort de regenwormenbak. Na enkele dagen kan je al merken dat de regenworm gangen maakt doorheen de lagen. Hij laat ook uitwerpselen achter. In het zand en in de lichte laag kan je dat zien. Zo mengt hij langzaam de hele pot door mekaar.
- Hou het vochtgehalte van de grond voldoende hoog. Met een verstuiver kan je elke dag na de observatie wat extra water geven. In de warme klas kan de bak anders uitdrogen en dan sterven de wormen. Stop het onderzoek na twee weken. Ga met de kinderen de wormen terugbrengen waar ze gevonden werden. Je kan hiervoor de inhoud van de wormenbak zachtjes openspreiden op de gekozen plaats.

Dit was een echt onderzoek. Kan je ook besluiten trekken uit ons onderzoek? Het verhaal van Fien Regenworm klopt want we hebben het zelf gezien. Schrijf het in jullie verslag en werk het verslag af.

DE STROOISELLAAG

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 47 *Observatieblad strooisellaag*, blz. 48 en 49 *Elementen van de voedselkringloop*.
- Een schrijfplankje met een potlood.
- Schepje, emmer, loeppotjes, één groot recipiënt en vijf kleine recipiënten.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Zoek een plek waar strooisel te vinden is, bijvoorbeeld een bos, een park of een tuin.

Inleidend gesprek

We hebben al een groot onderzoek gedaan met de regenworm. Vandaag gaan we nog een ander onderzoek doen.

Doelstelling

De leerlingen weten wat de strooisellaag is.
De leerlingen kunnen een onderzoek opzetten.
De leerlingen kunnen hun bevindingen nauwkeurig noteren.
De leerlingen weten wat er in de strooisellaag leeft.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Verantwoord en veilig bewegen.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wiskunde. Getallen. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Getallen. Procedures.
Wiskunde. Meten. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Meten. Procedures.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*

Weten jullie nog waar Jerom leeft? Onder de bladeren. En weten jullie hoe we die plaats noemen? We noemen dat de strooisellaag omdat de bomen hun bladeren laten vallen en de wind ze daarna rondstrooit. In die strooisellaag leven Jerom en zijn vrienden.

Zullen we eens onderzoeken wat er allemaal in de strooisellaag zit?

Activiteit

- Ga met de kinderen naar een plaats waar strooisel te vinden is.

Hier nemen we enkele flinke scheppen van de strooisellaag, niet te diep, we maken geen put. Alleen wat los ligt scheppen we voorzichtig op. We doen dat in de grote emmer. Neem jullie werkblad en vul de eerste vraag in. Kom één voor één maar eens ruiken en voelen.

- Als alle kinderen de eerste vragen opgelost hebben, zet je de vijf kleine recipiënten in een halve kring. Je maakt nu de grote recipiënt volledig leeg. Elk kind of elk groepje heeft één van de vijf emmertjes. Bijvoorbeeld emmer één voor de blaadjes, emmer twee voor de takjes, emmer drie voor vruchten zoals eikels, bessen of denappels, emmer vier voor zwerfvuil, emmer vijf voor aarde en compost.

Nu ga ik alles uit de grote emmer nemen en verdelen in de vijf emmertjes. Dan gaan we zien wat er hier het meeste ligt. Diertjes die we tegenkomen laten we vrij.

- Haal alle blaadjes, takjes en vruchten uit de emmer. Ook het zwerfvuil, dat doe je in de vierde emmer. De rest, compost en aarde, is voor de laatste emmer. In volume zal je veel blaadjes hebben.

Beantwoord op jullie werkblad de volgende vragen.

- Als je paddestoelen kan vinden, ga er dan met de kinderen rond staan en veeg zachtjes de aarde weg zodat de schimmeldraden zichtbaar worden. Leg uit dat paddestoelen en schimmels helpen om de harde materialen, het hout te verteren.
- Kijk nog eens met de loep naar het materiaal. Op vele takjes en blaadjes zullen witte schimmeldraden te vinden zijn. Met de loep ontdek je vast en zeker nog diertjes die je niet goed ziet met het blote oog: springstaarten en coconnetjes van wormen. Op tekening 48 kunnen de kinderen zelf pijlen aanbrengen. Met blad 49 kunnen zij knippen en plakken en een collage maken. Je kan er nog andere tekeningen bijvoegen, bijvoorbeeld blz. 9, en de collage groter maken.

Nabespreking

- Als afsluiting knutsel je in de klas een werkstukje van wat je van de strooisellaag meegebracht hebt. Denk aan een poppetje of een diertje van bladeren of van takjes.

SLUIPEN, BEWEGEN EN SPRINGEN MET JEROM

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 50, 51 en 52 *Spelfiches bodemdieren*.
- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 17, 18 en 19 *Bodemdieren*.
- Draad van anderhalve tot twee lopende meter.
- Thermometer: van een oude steriliseerketel of een grondthermometer. Voor deze laatste zie www.vlaco.be.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Kopieer de bladen spelfiches in voldoende aantal en knip ze.

Doelstelling

De leerlingen kunnen soepele bewegingen maken.
De leerlingen kunnen verschillen tussen dieren benoemen.
De leerlingen kunnen gecoördineerd handelen.
De leerlingen kunnen instructies opvolgen.
De leerlingen weten wat temperatuurverschillen zijn en kennen het belang ervan voor het composteren.
De leerlingen kunnen getallen in een rangorde plaatsen en besluiten trekken.
De leerlingen kunnen systematisch metingen doen.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Lichaams- en bewegingsbeheersing.
Muzische vorming. Beweging.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wiskunde. Getallen. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Getallen. Procedures.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 12 *De strooisellaag*
Eerste graad 15 *Dansen, springen en bewegen met Jerom*
Eerste graad 17 *Zingen met Jerom*

- Lees aandachtig de spelinstructies op het werkblad achteraan dit lesje.

Inleidend gesprek

In de composthoop en in het bos leven veel verschillende dieren. Doen die allemaal hetzelfde? Natuurlijk niet! Kennen jullie nog verschillen tussen de dieren? Poten of geen poten? Vleugels of geen vleugels?

Activiteit

We beginnen met een gedicht. Het is geen gewoon gedicht met alleen woorden maar ook met bewegingen.

- Tijdens het versje maken we gebaren:

'Wormpje': met beide handen uit mekaar bewegen alsof je een elastiek aantrekt.

'Wat een vormpje': hand naast het hoofd: weg en weer.

'Kronkelen': vrije fantasie, iets tussen de lambada en de macarena.

'Waar is staart': wijzen naar de eigen bips.

'Je snuit': wijzen naar de eigen neus.

'Ik kan er niet aan uit': met de opgestoken vinger heen en weer als bij een nee-beweging.

- Dit doe je tot iedereen vlot kan meedoen met de bewegingen.

Dit was ons opwarmertje. Nu gaan we ontdekken hoe het er in een compostvat en in het bos aan toegaat. Straks mag elke leerling een diertje nadoen. Eerst oefenen we alle bewegingen in groep. Ik heb hier het eerste diertje.

- Oefen alle diertjes die je wenst te gebruiken. Dan kiezen of krijgen de kinderen de spelfiches. Elk kind krijgt een beschrijving van een diertje. Daarop staat voor elk diertje, met een lachend gezichtje aangegeven, in welke omstandigheden het zich goed voelt. Een sip gezichtje geeft aan wanneer het zich slecht voelt. De factoren die aan bod komen zijn: vocht of droogte en koude of warmte. Hierbij is het nodig dat de kinderen getallen tot zestig kennen.
- Elk kind oefent zijn beweging. De leerkracht assisteert.
- De begeleider geeft de wisselende omstandigheden aan. Bijvoorbeeld nat / 20 graden: de diertjes met een lachend gezichtje maken hun rare bewegingen. Volgende stap droog / 30 graden. Volg de *Instructies spel bodemdieren*.

Nabespreking

Is het jullie opgevallen dat niet alle diertjes op hetzelfde moment werken. Terwijl het voor sommigen lekker warm begint te worden is het voor anderen al veel te heet. Weten jullie nog dat Jerom vertelde dat de blaadjes eerst zacht gemaakt moeten worden? Weten jullie nog toen we de speculaas opgezogen hebben met een rietje? Wel de diertjes die het warm maken zorgen er zo ook voor dat de bladeren slap worden. Het gebeurt niet altijd maar als we veel nieuwe blaadjes of grasmaaisel op een hoop leggen, kan dat toch enkele dagen heel warm worden.

Wie weet hoe warm het daar dan wel wordt? Honderd graden? Nee, dat kan niet. Dan zou de composthoop koken. Wie weet hoe warm ons lichaam is? Zevenendertig graden. En hoe warm is een lekker bad? Ook zevenendertig tot veertig graden. Weten jullie hoe warm zestig graden is? Veel te warm. Dan kan je je al heel hard verbranden.

DOEACTIVITEIT

- Je brengt twee of drie zakken vers gazonmaaisel mee. Of je vraagt aan de onderhoudsman van de school om enkele zakken voor jou apart te houden. Je zet er eventueel een draad rond die je op een drietal plaatsen vastmaakt met een ijzerdraadje of een touwtje. Zo kan het gras niet wegwaaien en kan de hoop hoog genoeg worden opdat hij snel temperatuur maakt. Een hoogte van vijftig tot tachtig cm is ideaal. Reeds na twaalf uur begint de temperatuur flink te stijgen. Gedurende twee tot drie dagen kan je met gras gemakkelijk temperaturen tot zestig à zeventig,

zelfs tot tachtig graden bereiken. Op vaste tijdstippen, bijvoorbeeld 's morgens na het belsignaal, 's middags voor je naar de refter gaat en 's avonds voor het belsignaal mogen twee kinderen de temperatuur opnemen. Die noteer je in een schrift en op het bord.

- **Opgelet!** Na vier of vijf dagen zal de hoop gras vanbinnen grijs tot wit worden. Het begint te verstikken door gebrek aan lucht en zal nu snel aan mekaar koeken. Na tien dagen kan er geuroverlast optreden. Je kan dit verhelpen door de draad los te maken en het gras flink door mekaar te halen. Je kan ook het gras in een dunne laag verspreiden tussen de struiken of in de draad houtsnippers bijmengen zodat je het gras in de draad kan composteren.

WERKBLAD**Spelinstructies**

1. Elke leerling krijgt een spelfiche. Er mogen dezelfde fiches bij zijn.
2. Op de fiche staat bij welke temperatuur het diertje zich goed voelt (van . . . . tot . . . .). En of ze van droog of nat houden.
3. Op de fiche staat hoe de diertjes zich voortbewegen.
4. Baken een speelzone af. Dit is de composthoop. Diertjes die in de composthoop mogen kruipen knabbelend rond. De anderen gaan naast de speelzone staan: ze vluchten weg uit het compostvat.
5. Om de minuut geef je een nieuwe situatie aan (je roept de temperatuur en weersgesteldheid). De kinderen moeten zich aan de nieuwe situatie aanpassen.
6. Spel 1 volgt het temperatuursverloop in een composthoop van twee tot tien m³ die goed bevochtigd is en de vijfde en de tiende week volledig omgekeerd wordt. Spel 2 volgt het temperatuursverloop in een strooisellaag in het bos, het park of de tuin.
7. Laat de kinderen hun ervaringen vertellen. Was dit leuk? Wat dachten jullie tijdens het spel?
8. Vragen bij de spelen:
  - Wie was er actief de hele tijd?
  - Wie was er actief in het begin, in het midden, op het einde?
  - Wanneer was er bijna niemand actief?
  - Wat was het verschil tussen het eerste en tweede spel?

Week	Temperatuur spel 1	Maand	Temperatuur en vocht spel 2	
1	15°	Januari	0°	Droog
2	30°	Februari	5°	Droog
3	50°	Maart	10°	Droog
4	60°	April	12°	Zachte regen (vochtig)
5	70°	Mei	15°	Zachte regen (vochtig)
6	70°	Juni	18°	Zachte regen (vochtig)
7	60°	Juli	21°	Zachte regen (vochtig)
8	50°	Augustus	22°	Droog
9	40°	September	18°	Hevige regen (nat)
10	60°	Oktober	15°	Hevige regen (nat)
11	45°	November	8°	Zachte regen (vochtig)
12	25°	December	4°	Zachte regen (vochtig)

Bewegingsversje

Wormpje, wormpje, wormpje, wat een vormpje.

Kronkelen, kronkelen, kronkelen.

Waar is je staart en waar is je snuit?

Ik kan er niet aan uit.

OP BEZOEK BIJ DE COMPOST- MEESTER

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 27 *Compostvat met kinderen*, blz. 14 *Wat Jerom lust en wat Jerom niet lust*, blz. 25 *Twaalf groepen dieren*.
- Papier, kleurpotloden.
- Een tekening van Jerom Compostworm die je inkleurt.

WERKWIJZE

Vorbereiding

- Spreek met de compostmeester duidelijk af wat je van het bezoek verwacht, hoeveel leerlingen op bezoek zullen komen en wat jullie gaan doen bij slecht weer.

Doelstelling

De leerlingen kunnen een bezoek voorbereiden.
De leerlingen kunnen voorbereidende vragen formuleren.
De leerlingen kunnen aandachtig luisteren naar de andere persoon.
De leerlingen kunnen hun bevindingen geordend weergeven.

Band met eindtermen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Taalbeschouwing.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Technologie. Basisinzichten techniek.
Wereldoriëntatie. Tijd. Dagelijkse tijd.
Wereldoriëntatie. Tijd. Historische tijd.
Leren leren.
Sociale vaardigheden. Gespreksconventies.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 7 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Eerste graad 12 *De strooisellaag*
Eerste graad 16 *Wat groeit er in mijn compost?*

Inleidend gesprek

Wij mogen op bezoek bij een compostmeester. Weten jullie wat een compostmeester doet? Hij geeft de compostdiertjes regelmatig nieuw eten zoals aardappelschillen, eierschelpen, klokhuizen,... Hij zorgt er ook voor dat het in het compostvat niet té nat wordt want dat vinden de diertjes niet fijn. Wat doet de compostmeester nog? Hij haalt de compost uit het vat en hij gebruikt de compost in de tuin. En dit vertelt hij ook aan andere mensen: hij leert mensen hoe ze thuis compost kunnen maken!

We hebben al gezien dat compost goed is voor de planten in onze tuin of plantenbak. Wie kan me daar nog iets over vertellen?

We gaan nu op bezoek bij de compostmeester. Welke vragen willen jullie stellen aan de compostmeester?

- Schrijf een aantal vragen op het bord. Spreek af wie de vragen zal stellen.

Als mensen op bezoek gaan brengen ze vaak iets mee. Wat gaan wij meenemen voor de compostmeester? Een tekening is misschien een goed idee.

- Laat de tekening van de compostmeester aan het vat inkleuren.

Activiteit

- Bezoek aan de compostmeester.

Nabespreking

Wat hebben we allemaal gezien? Wie kan me vertellen wat hij leuk vond aan het bezoek? Hebben we compostdiertjes gezien? Welke? Hoe composteert de compostmeester? In een bak of in een vat?

DOEACTIVITEIT

- De leerlingen maken een tekening of kleuren een tekening voor de compostmeester in.
- De leerlingen krijgen de bladen met tekeningen van organische en anorganische materialen en met groepen compostdiertjes. Alle tekeningen benoem je samen met de leerlingen. De leerlingen kleuren al die dingen of diertjes in die ze tijdens het bezoek aan de compostmeester gezien hebben.
- Ze mogen ook dingen die ze gezien hebben maar die niet op het blad staan, erbij tekenen. Daarna overloop je klas-sikaal of alle leerlingen de juiste dingen en diertjes aangeduid hebben.

DANSEN, SPRINGEN EN BEWEGEN MET JEROM

MATERIALEN

- Grote ruimte zoals turnzaal of speelplaats waar de kinderen vrij kunnen bewegen.
- Fluitje of ander instrument dat goed hoorbaar is voor de bewegende kinderen.
- Matten.
- Eventueel jutezakken of ander materiaal dat dienst kan doen bij het bewegen.

WERKWIJZE

- De oefening is opgebouwd met enkele eenvoudige oefeningen als opwarming, heviger bewegingen als middenstuk en rustgevende bewegingen op het einde.

Vandaag vertel ik jullie een verhaal. Het is een verhaal over dieren en jullie mogen die dieren uitbeelden. Bijvoorbeeld, als de vogels gaan vliegen, als ze fladderen met hun vleugels, dan fladderen jullie met jullie armen. Elke beweging die voorkomt in het verhaal, beelden jullie uit. We doen dat allemaal samen op het fluitsignaal. Bij het volgend fluitje

Doelstelling

De leerlingen weten dat dieren zich verschillend voortbewegen.
De leerlingen kunnen bewegingen met stijgende moeilijkheidsgraad vlot uitvoeren.
De leerlingen zijn zich bewust van hun gewrichten, ledematen, lichamelijke beperkingen en mogelijkheden.
De leerlingen kunnen instructies opvolgen.
De leerlingen ervaren een deugddoende rust na een inspanning.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Zelfredzaamheid in kind-gerichte bewegingssituaties. Rustervaringen.
Muzische vorming. Drama.
Muzische vorming. Beweging.
Muzische vorming. Attitudes.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*
Eerste graad 17 *Zingen met Jerom*

stoppen jullie en luisteren jullie naar het vervolg van het verhaal.

Het verhaal begint in het nest van de familie Merel.

Op een mooie lentemorgen worden de jonge merels wakker. Ze gaan vandaag voor de eerste keer vliegen.

- Rondlopen in de oefenruimte en de armen zijwaarts op en neer bewegen.

Ze gaan voor de eerste keer zelf op zoek naar lekkere hapjes.

- Zoekbeweging met het hoofd van links naar rechts draaiend en turend rondlopen in de ruimte.

De eerste keer uit het nest springen is niet zo gemakkelijk. Je moet vooral durven, zegt mama Merel.

- Ter plaatse op en neer springen.

En niet vergeten met twee vleugels te slaan. Laten we eerst de linkervleugel oefenen.

- Stilstaan en op en neer bewegen van linkerarm.

En nu de rechtervleugel op en neer slaan.

- Stilstaan en op en neer bewegen van de rechterarm.

En daar gaan ze dan. Eén voor één vliegen de jonge merels het nest uit.

- Rondlopen in de oefenruimte en de armen zijwaarts op en neer bewegen.

Wat is moeder Merel trots. Al haar kindjes gaan vanaf vandaag zelf op zoek naar eten. En wat eten merels graag?

Wormen en andere bodemdiertjes.

Jerom en zijn vriendjes hebben ook al lang gezien dat er een hele reeks merels met vlieg oefeningen bezig zijn en op zoek gaan naar eten. Alle bodemdiertjes lopen verschrikt in het rond.

- Door elkaar rondlopen en tonen dat ze bang zijn door bijvoorbeeld het hoofd met beide handen vast te houden en heen en weer te schudden.

En zo raken ze in de knoop en moeten we ze helpen!

Het knoopspel

- De kinderen geven elkaar de hand en maken een kring. Door over elkaar en onder elkaar door te kruipen vormen ze een mensenknoop. Één vooraf aangeduide leerling kijkt niet toe en wordt geroepen als de knoop gevormd is. Het is de taak van deze leerling de knoop te ontwarren door de kinderen opnieuw, in tegengestelde richting dan, over en onder elkaar te laten kruipen.

Dat is net op het nippertje gelukt. Maar nu begint het te regenen en te waaien. De bodemdiertjes moeten zich uit de voeten maken en zorgen dat ze niet nat geregend worden of wegwaaien.

Het tikkerspel

- Er worden twee tikkers aangeduid. Zij zijn de regen en de wind. Zij mogen de andere kinderen tikken als deze zich niet aan iets vasthouden. Als een leerling getikt wordt, wordt hij zelf ook tikker.

Iedereen is kletsnat! Flor Duizendpoot begint te huilen. De andere diertjes vragen: 'Wat is er Flor?' 'Ik ben kletsnat en nu moet ik al mijn sokken drogen.'

- Opstelling aan de muur of sportraam. De kinderen zoeken steun met één hand en zwaaien met hun been van voor naar achter. Dit gebeurt zowel voor linker- als rechterkant.

'Ik moet mijn voeten vegen voor ik bij mama Duizendpoot naar binnen mag. En dat duurt heel lang en ik word daar zo moe van.'

- De kinderen maken de beweging van voeten vegen.

'Kun je dan niet op je hielen lopen?' vraagt Mieke Mijt aan Flor Duizendpoot. 'Op je hielen lopen? Hoe doe je dat?'

- De kinderen stellen zich op één rij op en lopen op de hielen van de ene kant van de ruimte naar de andere kant.

'Dat is veel te moeilijk met al mijn poten. Ik zou er nog van in de knoop raken!' 'En kun je dan niet van de deur naar

je stoel in de keuken springen?’ vraagt het springstaartje. Springen? Hoe doe je dat?

- De kinderen stellen zich op één rij op en springen van de ene kant van de ruimte over naar de andere kant. *‘Nee, daar word ik even moe van als van mijn voeten vegen!’ zegt Flor. ‘En als je nu eens op je tenen zou lopen?’ vraagt de spin. ‘Op je tenen?’*

- De kinderen stellen zich op één rij op en lopen op de tippen van de ene kant van de ruimte naar de andere kant. *‘Nee dat gaat ook niet want dan doen mijn tenen van al mijn voeten pijn!’ jammert Flor Duizendpoot! ‘Je moet doen zoals ik!’, zegt Jerom Compostworm. ‘Kronkel gewoon naar binnen!’*

- De kinderen stellen zich op één rij op en kronkelen van de ene kant van de ruimte over naar de andere kant. *Alle bodemdiertjes willen Flor helpen en ze roepen allerlei mogelijkheden door elkaar: kruipen, sluipen, buitelen, rollen, hinkelen,...*

- De kinderen kunnen al deze bewegingen uitvoeren of je kan ervoor kiezen slechts enkele bewegingen te laten uitvoeren of de kinderen zelf bewegingen te laten verzinnen.

Flor Duizendpoot zucht en zegt dat hij heel blij is dat iedereen hem zo wil helpen maar er zit niets anders op dan zijn sokken te drogen en zijn voeten te vegen.

- Opstelling aan de muur of sportraam. De kinderen houden zich vast met één hand en zwaaien met hun been van voor naar achter. Dit gebeurt zowel voor linker- als rechterkant, daarna maken de kinderen de beweging van voeten vegen.

Van al dat bewegen zijn de bodemdiertjes uitgeput en ze gaan liggen om een dutje te doen. Omdat de jonge merels nog altijd rondvliegen, kruipen de diertjes dicht bij elkaar. Dit kan een probleem zijn als iemand op zijn andere zij wil gaan liggen want dan moeten alle diertjes mee omdraaien.

- De kinderen gaan zij aan zij op de grond liggen. Op het fluitsignaal draaien ze met zijn allen naar rechts, daarna weer naar links.

Misschien kunnen ze toch beter allemaal apart gaan liggen en zich in een klein bolletje rollen zoals de pissebed het liefst ligt.

- De kinderen zoeken een eigen plaatsje op en rollen zich helemaal tot een klein bolletje op.

En al gauw liggen de bodemdiertjes te slapen en ademen ze diep in en uit, in en uit. Hier en daar snurkt er een diertje.

- De kinderen ademen diep in en uit. Je gaat rond en de leerling die je aanraakt, mag luidop snurken.

Varianten

- Jerom en zijn vriendjes moeten ontsnappen aan de jonge merels en moeten een hele weg volgen om in het veilige compostvat te raken. Een bewegingsbaan in de turnzaal of in de ruimte met bijvoorbeeld touwen om over te springen, een tafel om onderdoor kruipen, matten om koprol op te doen, een trampoline om hoog te springen, Zweedse banken om evenwicht te oefenen op een smalle richel, hoepels om door te kruipen of als hulp bij het kronkelen, kegels om zigzag te lopen, jutezakken om te springen, touwen om aan te slingeren,...
- De jonge merels hebben de compostdiertjes gevonden en staan te wachten voor het compostvat. De merels hebben een afgebakende ruimte waarin zij rond mogen vliegen. De diertjes moeten de ruimte oversteken en de merels proberen hen te tikken. De kinderen die getikt worden kijken aan de zijlijn toe of worden ook tikker.
- Ook andere tikkerspeltjes kunnen aangepast worden binnen de verhaallijn, bijvoorbeeld: tikkertje lange rij - tikkers vormen met de getikte kinderen een lange rij en proberen de andere kinderen zo in te sluiten, tikkertje verhoog - alleen getikt worden als je niet op een hoogte staat, kronkeltikkertje - alleen getikt worden als je niet kronkelt, tweelingtikkertje - de tikkers lopen twee aan twee, tikkertje stastil - alleen getikt worden als je beweegt.
- Het *Jerom zegt*-spel - variant op het *Simon zegt*-spel. Indien men niet beschikt over een grote ruimte kan men het

Jerom zegt-spel spelen waarbij de kinderen in een kring staan en jij allerlei bewegingsopdrachten geeft. De kinderen mogen alleen deze bewegingsopdrachten uitvoeren die door Jerom gegeven worden. Met andere woorden, alleen als jij zegt: 'Jerom zegt: "kronkelen!"' mogen de kinderen kronkelen en niet als je alleen maar zegt: "Kronkelen!" of ook niet als je bijvoorbeeld zegt: 'Flor zegt: "Kronkelen!"', enz.

- Ochtendgymnastiek met Jerom en zijn vriendjes. De kinderen staan in een hoepel en gaan samen met Jerom hun kronkel oefenen en andere bewegingsoefeningen uitvoeren zoals bijvoorbeeld vooroverbuigen als een mijt, op je tenen staan als een spin, door de knieën zakken als een duizendpoot, op en neer springen als een springstaart, oprollen en ontrollen als een pissebed,... De kinderen blijven ter plaatse staan. Dit is een goed alternatief als je niet over een grote ruimte beschikt.
- Afsluiten met vrij gekozen bewegingsdans. Je zet muziek op en de kinderen kunnen vrij kiezen welke bewegingen ze erop maken. Eventueel kan er klassikaal of in kleine groepjes afgesproken worden welke bewegingen zullen uitgevoerd worden.

WAT GROEIT ER IN MIJN COMPOST?

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen* blz. 53 *Observatieblad kiemtest*, blz. 34 *Jerom strooit compost*.
- Een boek over planten en kruiden.
- Potjes, eventueel meegebracht door de kinderen.
- Kleine kartonnen dozen.
- Wit zand en compost.
- Een emmer of kom om wit zand en compost te mengen.
- Een klein potje om water te geven.
- Snelkiemend zaad, bijvoorbeeld waterkers of postelein.

Doelstelling

De leerlingen weten dat planten zaden afgeven en dat daaruit nieuwe planten groeien.
De leerlingen weten dat planten lucht, water en voedsel nodig hebben.
De leerlingen kunnen een experiment opbouwen.
De leerlingen kunnen hun bevindingen methodisch weergeven.
De leerlingen kunnen hun bevindingen interpreteren.

Band met eindtermen

Lichamelijke opvoeding. Motorische competenties. Klein-motorische vaardigheden in gevarieerde situaties.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Sociale vaardigheden. Relatiewijzen.
Sociale vaardigheden. Gespreksconventies.
Sociale vaardigheden. Samenwerking.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
Eerste graad 12 *De strooisellaag*
Eerste graad 14 *Op bezoek bij de compostmeester*

WERKWIJZE**Inleidend gesprek**

Kennen jullie Jerom nog? Hij maakt compost van appelschillen en bladeren. En van wat nog?

Wie kan me vertellen hoe Jerom en zijn vriendjes dat doen?

Wat kunnen wij dan met deze compost doen? We kunnen de compost in de tuin gebruiken of in de bloembakken.

Weten jullie ook wat compost doet voor de planten? Compost is eigenlijk voedsel, eten voor de planten. Compost zorgt voor goede grond waarin planten graag staan. Ze worden groter en sterker dan de planten die nooit compost krijgen. Zouden we dat ook kunnen onderzoeken? Nog een experiment! Wie herinnert zich nog ons vorig experiment met de regenwormen?

We nemen allemaal een blad papier en schrijven erop Verslag experiment kiemtest.

Wie weet er wat een kiem is? Als het plantje net uit het zaadje komt piepen, noemen we dat een kiem. Een kiem is zeer kwetsbaar. We gaan verschillende zaken proberen te onderzoeken. Dat is moeilijk. Als we binnen een week ons verslag aanvullen gaan we goed moeten nadenken waarom iets zus of zo is. We gaan twee keer hetzelfde potje klaar maken. We doen er dezelfde zaadjes in. Het ene potje zetten we in het licht. Een ander potje zetten we in het donker, onder een kartonnen doos.

Activiteit

We werken in groepjes van drie. Eén van jullie vult twee potjes met wit zand, een andere leerling vult zijn potjes met een mengsel van compost en wit zand en de derde leerling vult zijn potjes met compost. Daarna doen we in elk van onze potjes een beetje zaad en geven we de zaadjes een beetje water. We schrijven onze namen op een blaadje en leggen dat bij onze potjes. We zetten van elk een potje in het licht. Over de andere potjes, zetten we een kartonnen doos.

- Zet de ene reeks potjes ergens op een plaats waar voldoende licht is. De andere reeks krijgt een goed gesloten kartonnen doos over zich, als er gaten of spleetjes in zitten kan dit voldoende zijn om het plantje toch te laten groeien.

Wat denken jullie dat er gaat gebeuren? We gaan samen ons werkblad invullen zoals echte onderzoekers zodat we later weten wat we gedaan hebben en wat de uitkomst was van ons onderzoek.

- Laat de kinderen elke dag even onder de dozen kijken. En geef hen dan de tijd om over de potjes van hun groepje enkele zinnen in het verslag te schrijven. Als de compost te droog wordt kan je een beetje water geven, maar compost houdt goed water vast. Geef niet te veel water want dan zullen de plantjes in het zand zich ook ontwikkelen.

Nabespreking

Neem jullie verslagen. Wat zijn de resultaten? In welke potjes is de kiemtest geslaagd?

- Noteer op het bord de resultaten, gebruik een kader met twee maal drie vakjes. Bovenaan schrijf je de samenstelling van de grond: zand, mengsel, compost. Links schrijf je: licht en donker.

En wat zien we? Bij de potjes in het donker is niets gekiemd, of zijn de plantjes snel verkleurd, of hebben ze een rare vorm (ze zoeken licht). Dus voor de planten is licht zeer belangrijk. In het zaadje is wel voedsel aanwezig voor de plant om te kiemen maar als er geen licht is kan de plant niet groeien.

Wat is er nog belangrijk? Water en lucht, zuurstof. Juist. En dan ook nog goede grond. En wij wilden nu onderzoeken of compost goede grond is. En wat hebben we gezien bij de potjes die in het licht stonden?

Het zaad in het potje met alleen wit zand is niet gekiemd, in de andere potjes wel. Is er nog een verschil tussen de

potjes?

Dus, is compost goed voor de planten? Ja. Wat zou er gebeuren als de plantjes in het potje met alleen compost alle compost opgegeten hebben? Dan vallen ze om omdat er in het potje niets meer overblijft voor de wortels van de plantjes om zich aan vast te houden. We hebben gezien dat het zaad in ons potje met een mengsel van compost en wit zand ook gekiemd is. Dus, eigenlijk is het beter dat we onze compost mengen met zand of aarde zodat de plantjes kunnen eten maar niet omvallen als alles op is.

ZINGEN MET JEROM

MATERIALEN

- Zie werkblad achteraan dit lesje met tekst van het lied.
- Muziekinstrumentjes.
- Tekstbladen.

WERKWIJZE

Inleidend gesprek

We hebben al heel wat geleerd over Jerom en de andere compostdierpjes. We hebben de compostmeester op bezoek gehad. We hebben geknutseld. Vandaag leren we een liedje over Jerom. Wat doet Jerom? Composteren. Wanneer composteert Jerom? Jerom composteert altijd!

Activiteit

- Stap voor stap leer je het liedje aan. Elke zin van het lied is een gelegenheid om de vorige lesjes nog eens op te

Doelstelling

De leerlingen kunnen een lied zingen.
De leerlingen kunnen een nieuwe tekst op een gekende melodie zingen.
De leerlingen kunnen een lied in verschillende intensiteit zingen.
De leerlingen kunnen ritmisch bewegen op een melodie.
De leerlingen kunnen zichzelf begeleiden op instrumenten.

Band met eindtermen

Muzische vorming. Muziek.
Muzische vorming. Beweging.
Muzische vorming. Attitudes.
Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*
Eerste graad 15 *Dansen, springen en bewegen met Jerom*

frissen. Als het lied 'Altijd is Kortjakje ziek' al gekend is, kan je eerst de melodie nog eens inoefenen.

De eerste zin van het liedje gaat zo: 'Altijd composteert Jerom'

- Je zingt voor en de kinderen zingen na.

Als iemand heel veel eet, kunnen we zeggen dat hij zich krom eet. Dus ons volgend zinnetje gaat zo: 'Heel de week eet hij zich krom.'

Kunnen we de twee zinnetjes samen zingen: 'Altijd composteert Jerom! Heel de week eet hij zich krom.'

- Je zingt voor en de kinderen zingen na.

Wat eet Jerom zoal? Noem eens een paar dingen. Onze volgende zinnetjes gaan zo: 'Appelschillen, koffiegruis, voor groentenresten blijft hij thuis.' Allemaal samen.

En dan opnieuw de eerste twee zinnetjes. Wie kent ze nog? 'Altijd composteert Jerom. Heel de week eet hij zich krom.'

- Je oefent het liedje meermaals met de kinderen in. Je zingt het lied luid, fluisterend, snel, traag. Het lied neuriëren, met de handen meeklappen.

In het compostvat zingen de diertjes ook dit lied. Flor Duizendpoot zingt het als hij op stap gaat. Met zijn duizend poten lijkt het alsof er in de handen geklapt wordt. Proberen maar: we zijn duizendpoten die zingend op stap gaan.

- Je kan de kinderen ook laten rondstappen op het ritme, terwijl ze in de handen klappen.

En de springstaarten die zingen en springen afwisselend, één tel zingen ze en de tweede tel doen ze een sprongetje. Al - spring - tijd - spring - com - spring - pos - spring - teert - spring - Je spring - rom - spring. Allemaal samen!

- Je kan de kinderen laten springen met twee voeten tegelijk.
- Daarna haal je de instrumentjes erbij: trommel, pot met noten of stenen, wasbord,... De kinderen begeleiden het lied met de instrumentjes. Je dirigeert het orkest. Het groepje dat je aanwijst gaat harder zingen en harder spelen op zijn instrumenten.

WERKBLAD

Altijd composteert Jerom

Altijd composteert Jerom,
heel de week eet hij zich krom.
Appelschillen, koffiegruis,
voor groentenresten blijft hij thuis
Altijd composteert Jerom,
heel de week eet hij zich krom.

Altijd composteren wij,
heel de week sorteren wij.
Appelschillen in het vat,
ook theezakjes, wist je dat?
Altijd composteren wij,
heel de week sorteren wij.

HEB JE ZE TE PAKKEN, DE WORMEN EN DE SLAKKEN?

MATERIALEN

- In de map *Werkbladen en tekeningen*: blz. 54 *Inkleurblad wormen en slakken*, blz. 17, 18 en 19 *Bodemdieren*.
- Stiften, kleurpotloden.

WERKWIJZE

Weet je nog dat we vorige keer verteld hebben over de kleine diertjes die in de natuur leven? Welke diertjes kennen wij zoal? Slakken, wormen, pissebedden, mieren,...

- De kinderen brengen zelf voorbeelden aan.

Er zijn een heleboel van deze diertjes in de natuur. Deze bodemdiertjes zijn soms zo klein dat we ze niet eens zien als we in de tuin spelen of wandelen in het bos. We moeten soms zelfs dichterbij gaan kijken, door onze knieën zakken en een paar takjes en bladeren uit de weg doen voor we ze ontdekken.

Ik heb een tekening meegebracht van een tuin. Wat staat er allemaal op de tekening? Hebben jullie de pissebed gezien? En de kleine paddestoel? Wie heeft de eikel gezien? Ik wil wel eens weten hoeveel wormen er in de tuin zitten. Misschien kunnen we gemakkelijker tellen door de wormen in te kleuren?

Hoe ziet een worm eruit?

- Je tekent een worm op het bord of hangt een tekening op.

Welke kleur heeft een worm? Rood of bruin. We nemen allemaal een rood of bruin kleurpotlood en kleuren de wormen in. Opgepast! Soms zien we maar een klein stukje van een worm omdat die half onder een blad is weggekropen.

Doelstelling

De leerlingen vinden de compostwormen en slakken op de tekening.
De leerlingen kleuren de wormen en slakken in.
De leerlingen tellen de gekleurde wormen en slakken.

Band met eindtermen

Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wiskunde. Getallen. Begripsvorming - wiskundetaal - feitenkennis.
Wiskunde. Getallen. Procedures.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*

We mogen de wormen die zich zo verstoppen niet vergeten in te kleuren. Zoek maar goed en we gaan straks eens kijken of we alle wormen gevonden hebben.

Hoeveel wormen vinden we terug?

- Je duidt een leerling aan en die mag luidop de wormen tellen. De andere kinderen tellen in stilte mee. Dit kan meermaals herhaald worden.

Hoeveel slakken wonen er in de tuin. Hoe zien slakken eruit? Een slak heeft een huisje op zijn rug en twee voelhorntjes.

- Je tekent een slak op het bord of hangt een tekening op.

We gaan alle slakken inkleuren. Pas op voor de slakken die verstoppertje spelen! We gaan ze inkleuren met een geel kleurpotlood. Hoeveel slakken vinden we terug?

- Je duidt een leerling aan die luidop de slakken mag tellen. De andere kinderen tellen in stilte mee. Dit kan meermaals herhaald worden.
- Je kan hetzelfde doen met de pissebedden, duizendpoten,...

EEN TUIN OF EEN BOS?

MATERIALEN

- Zie de map *Handleiding Deel G De afvalarme tuin*.
- De VLACO-poster *Afvalarm tuinieren*.
- Gedroogde paardenbloem: met gele bloem, met witte pluisbol.
- Denappel met zaadjes.

WERKWIJZE

Inleidend gesprek

Kinderen, ik heb een vraagje voor jullie. Ik weet niet meer welke gereedschappen Jerom gebruikt. Weten jullie dat nog? Ik herinner mij dat de compostmeester een kruiwagen, een riek en een hark en een platte schop gebruikte. Maar hoe deed Jerom dat toch weer? Zonder gereedschap?

Waarom gebruiken mensen gereedschap in de tuin en gebruiken de compostdieren die in het bos niet? Waarom composteren wij in een vat of in een bak? Omdat in onze tuin niet zo veel plaats is als in het bos waar alles kan blijven

Doelstelling

De leerlingen kennen het verschil tussen een bos en een tuin.
De leerlingen kunnen alternatieven opnoemen voor hakken en schoffelen in de tuin.
De leerlingen begrijpen waarom de natuur zich steeds bedekt.

Band met eindtermen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Technologie. Basisinzichten techniek.
Wereldoriëntatie. Technologie. Technisch proces.
Wereldoriëntatie. Technologie. Attitudes.
Wereldoriëntatie. Tijd. Dagelijkse tijd.
Wereldoriëntatie. Tijd. Historische tijd.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
Eerste graad 12 *De strooisellaag*
Eerste graad 14 *Op bezoek bij de compostmeester*

liggen. We spelen graag op het gazon, dus moeten we het gras maaien anders groeit het tot boven onze knieën. Als er bladeren op het gras vallen, ruimen we die op, anders gaat het gras kapot. Onder de struiken en tussen de bloemen willen de mensen geen onkruid. Dus wordt er voortdurend geschoffeld en geharkt. Soms gebruiken mensen giftige producten om het onkruid weg te houden. Brr... daar houdt Jerom niet van. Als zijn vriendjes daar van eten of drinken, worden ze ziek of sterven ze.

Waarom komt er toch steeds onkruid in de tuin? Dat is omdat moeder Natuur de grond goed wil vasthouden. Als er geen kruiden en grassen groeien en de zon schijnt dan droogt de aarde of de bodem helemaal uit. En als het regent spoelt de bovenste grond met de regen weg. We hebben geleerd hoeveel kleine dieren er in de strooisellaag leven. Moeder Natuur houdt zoveel van deze diertjes en heeft ze ook hard nodig om terug voedsel te maken voor de planten, dat ze de bovenste grondlaag altijd wil afdekken.

Daarom stuurt moeder Natuur het hele jaar door zaadjes en pluisjes de lucht in (bijvoorbeeld de pluisjes van de paardenbloem). De wind neemt die overal mee. Waar de grond bloot is, kunnen deze zaadjes kiemen. Een beetje aarde en wat water, meer hebben ze niet nodig. En binnen enkele weken heeft moeder Natuur weer een nieuw jasje aan. En dat maakt de mensen boos, en daarom halen ze de hark en schoffel boven en grommen.

Als we nu zelf eens zorgen voor een jasje, dan moet moeder Natuur dat niet doen! Welk jasje kunnen wij geven? Bladeren, houtsnippers, grasmaaisel,...

Activiteit

- Kringgesprek rond de VLACO-poster. We zoeken vijf manieren waardoor we kunnen samenwerken met de natuur in plaats van tegen te werken. Ze zijn allemaal op de tekening te zien.
  - Houtsnippers gebruiken: moeder Natuur krijgt een mooi jasje, ze zal er geen onkruidjasje bovenaan trekken, wij hoeven geen onkruid te wieden.
  - Kleine struiken zetten: moeder Natuur toont ons haar mooiste bloesems en wij hoeven niet te snoeien, de struiken kunnen tot hun volle omvang groeien.
  - Kippen houden: kippen eten keukenresten, maar houden ook het gras kort. Het zijn natuurlijke grasmaaiers. Ook konijnen en andere kleine dieren doen dat.
  - Afsluitingen van snoeihout knutselen. We gebruiken natuurlijk materiaal dat langzaam verteert. We hoeven geen afsluitingen te kopen en hebben minder afval.
  - Waar het niet nodig is vervangen we het gras door planten die de bodem helemaal bedekken. Het is ook mooi en groen en we hoeven het niet te maaien.
  - Waar we niet spelen laten we het gras hoog groeien. Er komen dan allerlei bloemen te voorschijn die anders geen kans krijgen van de grasmachine.
  - In de groententuin kan je grassnippers tussen de groenten leggen. Zo krijgen de andere kruiden geen kans en de grassnippers geven voedsel aan de groenten.
  - Een speciale grasmaaier: het afgemaaide gras blijft liggen, het gras krijgt onmiddellijk weer voedsel en wij hoeven het maaisel niet op te ruimen.

WERKBLAD

Moeder Natuur

Een jasje of kleedje niet eens zo duur:
een grasje, een blaadje,
een plantje, een zaadje,
tooi ik mezelf, ik, moeder Natuur.

Zo maak ik me mooi maar onze buur:
altijd maar harken,
altijd maar ruimen,
mijn jasje maakt hem overstuur.

DE STRIP VAN JEROM

MATERIALEN

- Zie de map *Werkbladen en tekeningen*: diverse tekeningen.

WERKWIJZE

Beste kinderen, we hebben al veel geleerd over Jerom. Vinden jullie het belangrijk dat andere mensen dat ook leren? Kunnen wij daarbij helpen? Wij kunnen daarover vertellen, thuis en aan de familie. Vinden jullie het gemakkelijk daar-

Doelstelling

De leerlingen ontwikkelen een logische verhaallijn.
De leerlingen kunnen met tekeningen een verhaal opbouwen.
De leerlingen kunnen een passende zin bij een tekening, formuleren.
De leerlingen weten hoe een tijdschrift of een strip gemaakt wordt.

Band met eindtermen

Nederlands. Luisteren.
Nederlands. Spreken.
Nederlands. Lezen.
Nederlands. Schrijven.
Nederlands. Taalbeschouwing.
Wereldoriëntatie. Natuur. Levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Niet-levende natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Algemene vaardigheden natuur.
Wereldoriëntatie. Natuur. Gezondheidseducatie.
Wereldoriëntatie. Natuur. Milieu-educatie.
Wereldoriëntatie. Technologie.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en mezelf.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de ander.
Wereldoriëntatie. Mens. Ik en de anderen: in groep.

Schakellessen in dit pakket

Eerste graad 1 *Jerom Compostworm*
Eerste graad 5 *De natuur ruimt zelf op*
Eerste graad 6 *De wegwerpmens*
Eerste graad 7 *Wat lust Jerom en wat lust Jerom niet?*
Eerste graad 9 *Jerom Compostworm op zoek naar zijn vriendjes*
Eerste graad 13 *Sluipen, bewegen en springen met Jerom*
Eerste graad 14 *Op bezoek bij de compostmeester*
Eerste graad 15 *Dansen, springen en bewegen met Jerom*
Eerste graad 16 *Wat groeit er in mijn compost?*

over te vertellen? Wie heeft dat al gedaan?

En als we een stripalbum hadden, zouden dan meer mensen iets over Jerom leren? Misschien wel. Zullen we samen een strip maken? Weten jullie hoe een strip gemaakt wordt? Het zijn tekeningen met tekstballonnetjes of met stukjes tekst. Een tekstballonnetje als een stripheld iets zegt. Een tekstkadertje als de striptekenaar iets zegt.

Wat vinden wij belangrijk dat de mensen weten over Jerom?

- Je vraagt naar alle elementen waarover ze iets geleerd hebben. Dat is een goede herhalingsoefening. Je noteert de ideeën op het bord.

Er is veel te vertellen over Jerom, niet? Nu moeten we daar een beetje orde in brengen. Hoe zullen we starten? De mensen die onze strip gaan lezen kennen Jerom niet. Zullen we eerst Jerom voorstellen? De eerste tekening is een tekening van Jerom met een tekstballonnetje: 'Hallo, ik ben Jerom Compostworm.'

Straks gaan we de tekeningen verdelen. Eerst maken we onze inhoudstafel. Wat is het volgende. Als de mensen Jerom kennen, dan vragen ze zich misschien af wat Jerom doet, of waar hij woont. De tweede tekening is een tekening met een compostvat. Jerom zegt: 'Dit is mijn huis. Hier woon ik.'

- Stel zo met de kinderen een strip samen. Verdeel vervolgens de tekenopdrachten. Teken op een A5 zodat de teksten ook in de strip nog leesbaar zijn. Eens ze klaar zijn moeten ze op formaat gebracht worden, dus verkleind. Je kan een A4-strip maken met vier tekeningen op een blad of een A5 met twee tekeningen. Doe dit met enkele kinderen samen.
- Als de strip klaar is, krijgt ieder een exemplaar mee naar huis. Wie er nog wil voor oma, opa, tante en oom, kan er bijbestellen aan kopiekostprijs.
- Vergeet niet er eentje op te sturen naar de OVAM, dienst communicatie, Els Van Camp, Kan. De Deckerstraat 22-26, 2800 Mechelen.